

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

5. М е д ы н с к и й Г.А. Пути и поиски //Собр. соч.: В трех томах. - Т.3. - М., 1981. - С. 457.

6. М и н ь к о в с к и й Г. М. Роль семьи в предупреждении правонарушений среди несовершеннолетних /В кн.: Семья в системе нравственного воспитания. Актуальные проблемы воспитания подростков. - М., 1979. - С.194-195.

7. О р ж е х о в с ь к а В. М. Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод. посібник. - К.: ВіАн , 1996. - 352 с.

8. О р ж е х о в с ь к а В. М. "Діти вулиці" потребують захисту //Поч. школа. - 2000. - №1. - С. 58-60.

9. С е м е н о в а Т. І. Не чекати, а діяти //Червоний гірник. - 2001. - С.3.

ДЕЯКІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ПЕДАГОГІЧНОГО СПІЛКУВАННЯ У МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

**В. В. Пруняк,
Л. М. Пруняк**

Змістом професійної діяльності вчителя є спілкування з учнями. Щоденно йому доводиться вирішувати комплекс комунікативних завдань, дбаючи, щоб спілкування з дітьми було найбільш оптимальним. Зазначимо, що той аспект професійного спілкування, який забезпечує високу культуру мовленнєвої поведінки вчителя за допомогою імпровізаційності, діалогічності та експресивності, відноситься до мало вивчених у сучасній теорії та практиці. Саме він досить переконливо свідчить про реальний рівень демократизації та гуманізації національної школи. Значення мовної підготовки майбутніх учителів як форми спілкування у процесі міжособистісної взаємодії з учнями, у встановленні контактів, у набутті взаєморозуміння важко переоцінити. Демократизація і гуманізація навчання мови визнана одним з основних пріоритетів Концепції мовної освіти 12-річної школи.

Вона полягає у „...заміні авторитарних методів впливу на учня методикою партнерського співробітництва вчителя й учня” в досягненні поставленої освітньої мети, у створенні оптимальних умов для самостійної пізнавальної діяльності, в поданні допомоги школярам у міру виникнення такої проблеми для подолання труднощів у процесі навчання, в заохоченні їхньої пізнавальної ініціативи, задоволення інтересів, розвитку здібностей” [2, 59-60].

Відповідно до нової концепції вивчення української мови постає потреба у повнішому й системнішому вивченні живого мовлення майбутніми фахівцями у різних формах і жанрах для повної реалізації своїх творчих можливостей, адже їм з перших днів перебування в школі доведеться дбати про створення „... умов для формування національно свідомої, духовно багатого мовної особистості, яка володіє виражальними засобами рідної мови, усіма її видами, типами, стилями і найважливішими жанрами, акумульованими в ній духовними скарбами, уміє орієнтуватися в потоці різноманітної, нерідко суперечливої інформації і спроможна вільно, у неповторній мовленнєвій формі виражати власну позицію патріота і громадянина стосовно певних життєвих явищ, самостійно визначати цілі самонавчання, самовиховання й саморозвитку, добирати відповідні для досягнення мети засоби та способи навчання” [2, 60].

Останнім часом все частіше на різних рівнях йдеться про дефіцит мовленнєво-мисленнєвої та комунікативної культури випускників школи, вузу, а також і в різних сферах суспільного життя: політичній, діловій, культурній, академічній тощо. Тим, безумовно, й пояснюється посилення інтересу до вивчення „... фундаментальних гуманітарних наук, спрямованих на формування творчої, гармонійної особистості, яка може ефективно володіти думкою, переконуючим словом, етичним риторичним вчинком в ім'я істини, добра, краси” [1, 152-153]. Щоб оволодіти цим скарбом, людина мусить постійно докладати зусилля, черпаючи в мові філософський розум, витончений естетичний смак, надзвичайну чутливість гри відтінків рідного слова. При цьому не сума знань про мову, „...а сама мова в її гармонійному живому

звучанні, лексичному й фразеологічному багатстві, стрункості і вишуканості граматичних форм та конструкцій, стилістичному розмаїтті повинна владарювати у початковій освіті” [3, 28]. Як бачимо, на сучасну початкову школу покладаються важливі завдання виробити в учнів навички не лише правильного, а й майстерного вживання мовних засобів відповідно до конкретної комунікативної ситуації. Творчість дитини формується творчістю істинного вчителя, бо саме з його постаті, як вважав В.О.Сухомлинський, починається пізнання дитиною навколишнього світу. Тому досягнення належного рівня мовленнєвої культури майбутнім учителем початкових класів видається одним із першочергових.

Уміння вчителя оптимально виразити свої почуття і думки в багатьох випадках залежить від оволодіння ним педагогічною технікою і разом з тим свідчить про його педагогічну майстерність. У практичній діяльності педагога спілкування відіграє одну з найважливіших ролей. Однак, по-перше, підготовка майбутнього фахівця у вузі до професійного спілкування, на наш погляд, часто не відповідає вимогам часу. Невелика кількість спецкурсів та спецсеминарів („Культура и техніка мовлення”, „Виразне читання”) не міняють загальної картини – випускники педагогічного факультету до спілкування з дітьми, колегами в основному не підготовлені. По-друге, курс сучасної української мови служить для майбутніх вчителів початкової ланки освіти базою для вивчення нормативного мовлення. Його основне завдання – забезпечити фахову підготовку з мови. Лабораторно-практичні заняття націлені на вироблення у студентів навичок системного аналізу мовних явищ, оволодіння лексичними, орфоепічними, граматичними, орфографічними та пунктуаційними нормами літературної мови. Як бачимо, актуальний центр проблеми культури мовлення і мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців базується на критерії літературно-мовної правильності. Однак при такому підході майже не враховується функціональний аспект спілкування – функціонально-комунікативна оптимальність мовлення. Разом з тим зауважимо, що лише в поєднанні з цим аспектом культура мовлення стає набутком загальнолюдської

культури і за цієї умови вчитель може якомога повніше реалізувати свій творчий потенціал. Таким чином, культура мовлення в широкому розумінні слова передбачає врахування двох критеріїв: літературно-мовної правильності, а також стилістичної відповідності і комунікативної доцільності спілкування. Врахування цих критеріїв в мовній діяльності майбутнього педагога є, на нашу думку, дуже важливим.

Разом з тим зауважимо, що навчальна програма з сучасної української мови для студентів спеціальності „Педагогіка і методика початкового навчання” передбачає лише ознайомлення у вступній частині курсу з основними стильовими різновидами писемної і усної форм літературної мови (курс „Стилістика” навчальним планом для цієї спеціальності не передбачений). Тому майбутнім фахівцям, як правило, не властивий у повній мірі функціонально-стильовий рівень володіння мовленням, особливо навчальним, яке є основним засобом професійної діяльності кожного педагога. Тому формування професійно-педагогічної майстерності майбутніх вчителів, на наш погляд, не буде повним без оволодіння ними мовностилістичними нормами усного навчального мовлення - найбільш вживаної форми професійного спілкування педагога. Цим була і продиктована необхідність введення на факультету спецкурсу „Основи професійного мовлення вчителів початкових класів”.

На заняттях спецкурсу з'ясовується, що усне навчальне мовлення являє собою функціональний різновид наукового стилю і має свою специфіку, яка зумовлена взаємодією екстралінгвістичних і власне лінгвістичних чинників. Взаємодія їх викликана свідомим відбором учителем мовних засобів і використанням їх у певній функції, з урахуванням певних умов і сфери комунікації. Знання й урахування взаємодії цих факторів при побудові усного навчального висловлювання дасть змогу вчителю доречно, чітко, точно, логічно виражати свої думки. Ця обставина має пряме відношення до вирішення проблеми оптимізації й підвищення ефективності процесу навчання.

Наші дослідження показали, що специфіка усного навчального мовлення зумовлена дією таких екстралінгвістичних

чинників, як форма реалізації, мета, ситуація та умови спілкування. Тому майбутнім фахівцям необхідно знати, як змінюється структура висловлювання залежно від форми реалізації мовлення (усної чи писемної), мети, ситуації чи умов спілкування. Як свідчать наші спостереження, студенти, виконуючи подібні завдання, переконуються в тому, як із зміною структури висловлювання досягається оптимальна будова усного навчального мовлення, активізується мисленнева діяльність адресата, зростає взаєморозуміння між співрозмовниками, налагоджується між ними міцний контакт.

Кожен функціональний різновид мовлення характеризується певними стильовими рисами, набір яких зумовлений впливом тих чи інших екстралінгвістичних факторів. Однак ці риси проявляються в окремих функціональних типах мовлення по-своєму. Це зумовлено дією часткових екстралінгвістичних чинників. Студенти мають знати, що усному навчальному мовленню притаманні такі стильові риси: логічність, абстрактність, об'єктивність, узагальненість, емоційність, експресивність, точність і ясність. Слід пам'ятати, що міра прояву цих ознак у всіх функціональних типах наукового мовлення (в усній і писемній формах) неоднакова. Порівняльний аналіз синтаксичних засобів, реалізованих в усній і писемній формах навчального мовлення, показав, що в усному варіанті існує свій спосіб відбору мовних засобів для здійснення певного впливу на адресата. Так, наприклад, спонтанний характер усного навчального мовлення допускає використання речень з формально невираженим зв'язком. Фактично часткова відсутність деяких формальних засобів логічності в усному мовленні компенсується наявністю відповідної інтонації, конкретної комунікативної ситуації, лексико-семантичними зв'язками тощо, що заважає використовувати в процесі усного спілкування складні поширені синтаксичні конструкції. У зв'язку з цим необхідно звертати увагу студентів на типові для усного мовлення мовні засоби вираження, наприклад, логічних зв'язків, (фонетичні, лексико-граматичні, синтаксичні). Слід зазначити, що абстрактність, об'єктивність та узагальненість більш чітко проявляються в писемній формі

наукового стилю, ніж в усній. Причиною цьому слугує наявність прямого контакту з аудиторією, необхідність використання спеціальних засобів для покращання засвоєння інформації в процесі усного спілкування. Ці ознаки наукового стилю в усному навчальному мовленні витісняються елементами емоційності, образності, експресивності. На заняттях аналізуються найбільш поширені в усному навчальному мовленні фонетичні та граматичні засоби вираження його стильових ознак, акцентується увага на відмінностях усної та писемної форм професійного мовлення вчителя.

Орієнтація майбутніх учителів не тільки на критерій літературно-мовної правильності, а й на функціонально-комунікативну оптимальність мовлення допомагає їм відчуті емоційні, естетичні та смислові відтінки рідного слова, оволодіти його силою впливу, опанувати основами мовленнєвої компетентності, а відтак – і секретами професійної майстерності. Наш досвід роботи у вищій школі свідчить, що до змісту професійної підготовки сучасного педагога повинен бути включений компонент, пов'язаний із засвоєнням досвіду комунікативно-творчої діяльності вчителя. У його основі має бути курс риторики, зорієнтований на пошуки, теоретичне осмислення і практичне втілення оптимальних шляхів оволодіння ефективним, успішним, результативним, переконливим професійним мовленням.

БІБЛІОГРАФІЯ

1. З я з ю н І. А., С а г а ч Г. М. Краса педагогічної дії. – К., 1997.
2. Концепція мовної освіти 12-річної школи // Диво слово. – 2002. – № 8. – С. 59–65.
3. М а ц ь к о Л. І. Культура мови // Початкова школа. – 1996. – № 3. – С. 17–19.